

УДК 111.32-047.272

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.3>

ВИЗНАННЯ ЯК АТРИБУТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ

Юрій Борейко

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра політології та публічного управління
вул. Шопена, 24, 43025, м. Луцьк, Україна*

Тетяна Федотова

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедри загальної та клінічної психології
вул. Банкова, 9, 43021, м. Луцьк, Україна*

Стаття присвячена обґрунтуванню визнання як атрибутивної характеристики соціального буття людини, що нерідко виступає елементом наукового дискурсу, пов'язаного з соціальними відносинами та практиками. Особливості концепту визнання з'ясовуються через призму понять справедливості та гідності людини, а також розуміння визнання як одного з екзистенціалів буття людини в соціумі. Визнання пов'язане з проблемою ідентичності, що передбачає прийняття та збереження відмінностей у суспільстві. Прагнення до соціального визнання демонструє синтез індивідуальної свободи та можливості вибору з незалежними від суб'єкта соціальними структурами, які обумовлюють суспільний розвиток, а також соціальний статус людини, тобто пов'язані з феноменом визнання. Оскільки сприйняття значущості людини є необхідною умовою самоздійснення суб'єктивності, визнання можна розглядати як самореалізацію особистості. Визнання є екзистенційною людською потребою, яка полягає в усвідомленні смислу буття людини в соціумі. Пошук шляхів подолання несправедливості, зневаги та приниження людської гідності зумовлює розуміння концепту визнання у контексті соціальної справедливості. Неналежне визнання або відмова у визнанні, що суперечать взаємному очікуванню визнання людей як значущих особистостей, є перешкодою для самореалізації людини і зумовлює психічну деформацію. Фундаментальне значення справедливості для людського буття свідчить про більш об'ємний зміст цього концепту стосовно поняття визнання. Своєю чергою, визнання є засадничим принципом справедливості, який належить до іншого виміру людського буття. Відношення взаємозв'язку і взаємодоповнення означених феноменів є підставою для твердження не лише щодо визнання, а й стосовно справедливості як атрибутивної умови й потреби соціального буття людини.

Ключові слова: визнання, справедливість, людина, соціальне буття, гідність, ідентичність, свобода.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з визнанням, різною мірою порушували стародавні мислителі, свідченням чого є праці ранніх християнських авторів. Актуальність цієї проблематики у філософії ранньомодерного періоду зумовила необхідність осягнення причин та сутності прагнення людини до визнання. Проблема визнання залишається однією з головних тем у філософських пошуках сьогодення, зокрема упродовж останніх трьох десятиріч. Осмислення феномена визнання значною мірою спрямоване на відстеження походження концепції визнання, тому неминуче пов'язане з поглядами Й. Фіхте та Г. Гегеля. Завдяки рецепції окремих гегелівських ідей визнання нерідко трактується з позицій соціальної боротьби. Водночас потребують ґрунтовного аналізу інші виміри визнання

людей і структур у соціальному полі, зокрема, через призму справедливості, а також розуміння визнання як екзистенційної умови соціального буття людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Для пояснення центрального місця проблеми визнання в ранньомодерній філософії важливе значення має концепція Т. Гоббса про природний стан людей, сутність якого зводиться до можливості людини перешкоджати іншим людям досягати поставлених цілей. Здатність окремої особи досягати мети зумовлює приховану ворожнечу між усіма представниками суспільства [1].

У дослідженнях вчених розглядаються концепції визнання німецької класичної філософії, якій належить найбільший внесок у розробку цієї проблематики. Автори пропонують порівняльний аналіз розуміння поняття визнання Ф. Шиллером, Ф. Шелінгом і Й. Фіхте, звертаючи особливу увагу на роль свободи у визнанні [2]. У публікаціях поряд з артикуляцією актуальності спадщини німецької класичної філософії наголошується на генеалогії поняття «визнання» [3].

Підходи до розуміння феномену визнання, які нечасто потрапляють у поле зору дослідників, деякі автори аналізують, відкинувши поширене твердження про ранній модерн як період поступового розвитку теорії визнання. Вчені оцінюють значення різних концепцій визнання для сучасних дискусій у сфері моралі та політики і пропонують власний погляд на низку питань, які цікавили філософів раннього модерну [4].

Німецький філософ А. Гонет обґрунтовує органічний зв'язок визнання і справедливості, розглядаючи взаємні очікування – право, любов, солідарність, в координатах яких відбувається перехід від правового до морального визнання, а також конститується моральне підґрунтя справедливості і людської гідності [5].

Розуміння «політики рівного визнання» Ч. Тейлора, за словами автора, можливе за допомогою двох способів, що ґрунтуються на різному розумінні ідентичності. Так, на політиці рівної гідності або політиці інверсализму ґрунтується перший спосіб, що спирається на рівні права і рівне громадянство, натомість другий спосіб, прихильником якого є сам Ч. Тейлор, полягає в політиці відмінності, яка поєднує ідентичність з відмінністю і визнає унікальність кожної людини та групи [6].

Шляхом реконструкції основних ідей Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ч. Тейлора, Н. Фрейзера, А. Гонета дослідники обґрунтовують універсальну важливість визнання, акцентуючи увагу на ідеї, згідно якої підґрунтям філософського дискурсу має стати антропологічний підхід, для якого вагоме значення мають моральні відносини. Синтетична концепція визнання є підставою для спільних у різних культурах глибоких роздумів про умови людського співіснування, незважаючи на численні відмінності [7].

У контексті вивчення антропологічних аспектів у поглядах представників німецької класичної філософії вчені зосереджують увагу на ідеї визнання як життєво необхідної людської потреби, а також на прагненні брати участь у боротьбі за визнання. З позицій еволюційної антропології стверджується, що завдяки процесу розвитку боротьба за визнання стала фундаментальною людською характеристикою [8].

Схожу ідею щодо визнання обґрунтував французький соціолог П. Бурдьє у концепції символічного капіталу, що включає ресурс, який досягається лише в суспільстві – статус, авторитет, репутацію, престиж, популярність, і виступає джерелом конкуренції та протистояння як умовою суспільного розвитку [9]. Реконструкція філософських рефлексій у науковій спадщині П. Бурдьє дає змогу стверджувати, що на основі соціологічного аналізу проблеми визнання вчений обґрунтував ідею про виконання суб'єктами соціальних ролей у їхньому прагненні до визнання як функцію захисту від усвідомлення скінченності свого існування [10].

Як бачимо, вчені висловлюють різні підходи щодо концепту визнання, виходячи з методологічних позицій, на яких ґрунтуються їхні наукові дослідження. На наш погляд, потребує подальшого осмислення соціальна природа визнання як екзистенційної мети, яка надає смислу людському життю. На основі зазначеного **мета** статті полягає в обґрунтуванні визнання як атрибутивної характеристики соціального буття людини.

Виклад основного матеріалу. У ставленні до людини як до мети, а не засобу І. Кант вбачав ядро категоричного імперативу, вважаючи повагу найвищим принципом моралі. Мислитель запропонував розуміння людини як моральної і раціональної особистості, що ґрунтується на автономії, тобто дотриманні законів, норм та цінностей, встановлених розумом та сумлінням людини, які надають їй відчуття свободи та власної гідності. Саме гідність стає на заваді інструментального ставлення до людини і забезпечує можливість морального розуміння справедливості й визнання [11].

У цьому контексті вагоме значення має ідея Ю. Габермаса, згідно якої в дискурсивній етиці, йдеться не про категоричний імператив І. Канта як принцип морального виправдання норм та цінностей, а про моральну аргументацію як метод, заснований на неупередженому та рівноправному ухваленні всіма справедливих рішень. Тобто, за оцінкою Ю. Габермаса, мораль слід сприймати як ефективний захист людини від несправедливості та зневаги у ставленні до неї. У зв'язку з цим мораль має визнавати недоторканність кожного індивіда, що ґрунтується на повазі його гідності, а також належність індивіда до певної спільноти, тобто узгодження прав індивіда із громадським благом [12].

Вчені розвивають підходи до визнання як засадничого принципу справедливості, тоді як несправедливість визначається синонімом фізичного знищення людини і держави. Заслугує на увагу твердження про те, що розуміння визнання, репрезентоване сучасною філософією як умова людського буття, ґрунтується на справедливості, солідарності, гідності, турботі. У намаганні зрозуміти динаміку несправедливості і зневаги А. Гонет виокремив основні форми визнання, які детермінують відчуття людиною індивідуального та суспільного просторів з позицій справедливості або несправедливості, тобто поваги чи зневаги до гідності людини [5, с. 375–386].

На думку А. Гонета, чітким маркером індивідуального рівня є любов, тоді як соціальний рівень характеризують право і солідарність. Основою любові на першому, здебільшого міжособистісному рівні визнання, де формується довіра до себе і світу, є гармонійні взаємини відданості та самостійності, що спираються на визнання автономії інших людей. Довіра є підґрунтям формування властивої наступному рівню визнання автономної ідентичності. Взаємне визнання на другому рівні характеризується в контексті теорії Дж. Міда про значущість генералізованого іншого, що постійно нагадує суб'єкту про межі свободи й обов'язки і визнає за ним право на повагу та самоповагу. А. Гонет акцентував увагу на можливості визнання суб'єктом себе як морального й гідного поваги лише в контексті взаємного правового визнання.

Для солідарності як взаємного соціального визнання важливе значення має її глибинний зв'язок із суспільними цінностями. За оцінкою А. Гонета, у сфері соціального визнання набувають істотного змісту індивідуальні особливості суб'єктів. З цієї причини важливе для формування Я-ідентичності самовизнання виникає завдяки соціальній, громадській солідарності. А. Гонет звертає увагу на способи досягнення визнання як алгоритми справедливої поведінки, що сприяють подоланню самотності та використанню позитивного потенціалу права і солідарності як своєрідними способами поєднання незалежності і вкоріненості.

Предметом уваги вчених є з'ясування певних типів несправедливості, гноблення, невігластва, які можна вважати спотвореними видами визнання. Критичне обговорення теорій визнання і соціальної епістемології супроводжується аналізом прикладів сучасної соціальної боротьби. Спонукають до роздумів питання щодо типів епістемічної несправедливості як зловживання визнанням; підходу до форм соціального гноблення як до визнання несправедливості і/або епістемічної несправедливості; недоліків концепцій визнання та епістемічної несправедливості в умовах зростання кількості досліджень з цієї проблематики [13].

На основі осмислення підходу А. Гонета щодо розуміння проблеми визнання дослідники роблять висновок, що йдеться не стільки про спробу вченого розробити теорію визнання в контексті теорії дій та епістемології, скільки про намагання А. Гонета реабілітувати основні положення соціальної філософії Франкфуртської школи для пошуку шляхів усунення багатьох проявів соціальної несправедливості. Досягнення цієї мети має відбуватися на засадах внутрішнього потенціалу феномена визнання, що полягає в узгодженні його інституційних структур з визнанням їх справедливими, тобто легітимними, з боку громадян [14, с. 27].

Артикулюючи на змісті відношення визнання та ідентичності, Ч. Тейлор зазначає, що формування ідентичності певною мірою залежить від її визнання, відсутності визнання або неправильного визнання. На основі ідеї Г. Гегеля про інтерсуб'єктивний характер становлення індивіда Ч. Тейлор доводить, що саме через діалог з іншими людиною може визначити свою ідентичність. Тобто, вагоме значення визнання полягає у ставленні до людини інших як необхідної умови розуміння людиною себе. Концепт визнання Ч. Тейлор доповнив важливим з точки зору справедливого визнання «свободи самовизначення» поняттям чесності щодо себе й інших. Дослідник також акцентував увагу на зв'язку визнання з іманентною індивіду ідентичністю.

Дискурс визнання й ідентичності, на думку Ч. Тейлора, набув важливого значення завдяки двом факторам. Першим є розпад соціальної ієрархії, яка була підґрунтям поняття честі. Це сприяло появі уявлень про гідність, що базується на рівній цінності всіх людей, на відміну від поняття честі, несумісного з демократичними принципами. Другий фактор, що ґрунтувався на ідеї унікальності кожної людини, полягає в розвитку індивідуалізованої ідентичності, зародження якої припадає на кінець XVII ст. [6, с. 29–71].

За оцінкою Ф. Фукуями, політика скривдженості є потужнішим фактором, ніж економічні важелі, якщо йдеться про причини соціальних трансформацій. Іншими словами, прагнення до визнання власної гідності та ідентичності окремих людей чи спільнот в умовах суспільного різноманіття значною мірою впливає на сучасний світ. Тобто, ідея Ф. Фукуями про взаємозв'язок прагнення до визнання і гідності, притаманний людській природі, є однією із засадничих тез філософії визнання [15].

Варто зауважити, що деякі трактування концепту визнання відрізняються від більшості підходів щодо розуміння цього феномена. Так, одні вчені (наприклад, А. Гонет) вважають визнання основною людською потребою, зокрема, для формування ідентичності, а у відмові визнання вбачають позбавлення людини чи спільноти можливості розвитку. Інші дослідники (Д. Батлер) висловлюють сумнів щодо причетності визнання до структур домінування, стверджуючи, що прагнення до визнання може спонукати людину до прийняття наявного місця у соціальному порядку за посередництвом репресивних норм та установ [16].

Очевидно, що Д. Батлер характеризується амбівалентним баченням визнання, непридатним усталеним позитивним поглядам на цей феномен. Якщо намагатися зрозуміти Д. Батлер з позицій етичної критики визнання, то виходить, що людині важливо мати

визнання з боку інших. Проте таке визнання має негативну конотацію і є амбівалентним з етичної точки зору. Деякі автори переконують, що Д. Батлер обґрунтовує не етичну, а ідеологічну критику визнання. Йдеться про визнання, яке виконує певні функції поза учасниками соціальних відносин і причетне до відтворення проблемних соціальних порядків. Така аргументація ґрунтується на ставленні Д. Батлер до людей, що не мають однозначно чоловічої чи жіночої статі, яких, на її думку, слід виключити з соціальної сфери [17].

На визнання як феномен, який характеризується екзистенційним змістом, вказує соціолог П. Бурдьє, більш відомий як представник соціологічної теорії. Щодо тлумачення П. Бурдьє проблеми визнання, то йдеться про здатність цього феномену пригнічувати усвідомлення власної смертності або хоча б примирення з ним. З метою надання смислу життю людина намагається досягти соціального визнання, яке, з одного боку, є фундаментальною екзистенційною метою, з іншого – джерелом конкуренції, суперництва як рушія розвитку суспільства [10].

Концепція символічного капіталу П. Бурдьє покликана узгодити індивідуальний рівень людського буття, що виражається у свободі, творчості, можливості вільного вибору, з наявними жорсткими соціальними структурами, які детермінують свідомість та поведінку соціальних суб'єктів, існуючи незалежно від них. Подолати дихотомію індивідуальної свободи і соціального детермінізму вчений намагається за допомогою поняття габітусу, яке має на меті проілюструвати наявність стійких об'єктивних структур, які не підвладні волі та свідомості людей, але можуть спонувати їх прагнення та дії [18, с. 6]. Проте створення й існування означених структур можливе за умови діяльності індивіда, який відчуває свободу і діє спонтанно, продукуючи практики і відтворюючи структури, що породжують його габітус.

Висновки. Отже, багатовимірність концепту визнання обумовлює наявність різних підходів щодо сутності цього феномена, з'ясування походження і форм прояву якого не втрачає актуальності у сучасних філософських дослідженнях. Визнання виражається у самореалізації, оскільки сприйняття значущості людини іншими особами є необхідною умовою для самоздійснення суб'єктивності. Належне визнання постає екзистенційною людською потребою, що полягає в усвідомленні людиною смислу соціального буття. Розуміння концепту визнання у контексті свободи і справедливості зумовлене пошуком адекватних шляхів подолання проявів несправедливості, зневаги, приниження людської гідності. Справедливість є фундаментальним чинником людського буття, у якому відбувається взаємне очікування визнання людей як значущих особистостей. Неналежне визнання або заперечення визнання означає психічну деформацію чи перешкоду самореалізації людини. З цієї точки зору справедливість є концептом з більш об'ємним змістом у порівнянні з поняттям визнання. Водночас визнання є основоположним принципом справедливості, тому ці концепти не протистоять один одному, а належать до різних вимірів людського буття. З огляду на взаємодоповнення справедливості й визнання справедливість також можна вважати атрибутивною умовою і потребою соціального буття.

Список використаної літератури

1. Hobbes T. *De Cive: The English Version Entitled, in the First Edition, Philosophicall Rudiments Concerning Government and Society*. H. Warrender (Ed.). Oxford: Clarendon Press, 1983. 299 p.
2. Acosta E. Explorando las lógicas de reconocimiento en Schiller, Schelling y Fichte. *Revista de Estud(i)os sobre Fichte*. 2022. Vol. 24. Retrieved from <https://journals.openedition.org/ref/1931>.
3. Kloc-Konkołowicz Ja. Recognition as a normative concept. *Revista de Estud(i)os sobre Fichte*. 2022. Vol. 24. Retrieved from <https://journals.openedition.org/ref/1935>.
4. Haara H., Stuart-Buttle T. Recognition and respect in early modern philosophy. *British Journal for the History of Philosophy*. 2024. Vol. 32, Iss. 2. P. 243–246.
5. Honneth A. *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994. 352 s.
6. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і політика визнання. К.: Альтерпрес, 2004. 172 с.
7. Ikaheimo H. Recognition and the Human Life-Form: Beyond Identity and Difference. New York, Yhdysvallat: Routledge, 2022. 262 p.
8. Heidegren C.-G. Recognition in Philosophical Anthropology. *Handbuch Anerkennung*. 2021. P. 385–389.
9. Bourdieu P. *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Stanford: Stanford University Press, 1990. 223 p.
10. Bourdieu P. *Pascalian Meditations*. Trans. R. Nice. Stanford: Stanford University Press, 1997. 256 p.
11. Kant I. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Whitefish: Kessinger, 2009. 376 p.
12. Gabermas Yu. The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights. *Metaphilosophy*. 2010. Vol. 41. № 4. P. 464–480.
13. Giladi P., McMillan N. *Epistemic Injustice and the Philosophy of Recognition*. New York: Routledge, 2022. 382 p.
14. Ситніченко Л. А. Сучасна філософія визнання «комунікативна утопія» чи реальний соціальний проект. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Вип. 3–4 (169–170). С. 13–31.
15. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. К.: Наш формат, 2020. 192 с.
16. Ikäheimo H., Lepold K., Stahl T. (eds.). *Recognition and Ambivalence: Judith Butler, Axel Honneth and Beyond*. New York: Columbia University Press, 2021. 352 p.
17. Lepold K. An ideology critique of recognition: Judith Butler in the context of the contemporary debate on recognition. *Constellations*. 2018. № 25 (3). P. 474–484.
18. Борейко Ю. Г. Соціокультурна детермінанта феномена символічного насильства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 1 (15). С. 5–8.

RECOGNITION AS AN ATTRIBUTIVE CHARACTERISTIC SOCIAL BEING OF HUMAN

Yurii Boreiko

*Lesya Ukrainka Volyn National University,
Faculty of History, Political Science and National Security,
Department of Political Science and Public Administration,
Chopin str., 24, 43025, Lutsk, Ukraine*

Tetiana Fedotova

*Lesya Ukrainka Volyn National University,
Faculty of Psychology, Department of General and Clinical Psychology,
Bankova str., 9, 43021, Lutsk, Ukraine*

The article is devoted to the substantiation of recognition as an attributive characteristic of human social existence, which is often an element of scientific discourse related to social relations and practices. The peculiarities of the concept of recognition are clarified through the prism of the concepts of justice and human dignity, as well as the understanding of recognition as one of the existential aspects of human existence in society. Recognition is related to the problem of identity, which implies acceptance and preservation of differences in society. The desire for social recognition demonstrates the synthesis of individual freedom and choice with social structures independent of the subject, which determine social development and social status, i.e. are related to the phenomenon of recognition. Since the perception of a person's significance is a prerequisite for the self-realisation of subjectivity, recognition can be seen as self-realisation of the individual. Recognition is an existential human need, which consists in realising the meaning of a person's existence in society. The search for ways to overcome injustice, neglect and humiliation of human dignity leads to an understanding of the concept of recognition in the context of social justice. Inadequate recognition or denial of recognition, which contradicts the mutual expectation of recognising people as significant individuals, is an obstacle to human self-realisation and causes mental deformation. The fundamental importance of justice for human existence indicates that this concept is more extensive than the concept of recognition. In turn, recognition is a fundamental principle of justice, which belongs to another dimension of human existence. The relationship of interconnection and complementarity of these phenomena is the basis for the statement not only about recognition, but also about justice as an attributive condition and need of human social existence.

Key words: recognition, justice, human, social being, dignity, identity, freedom.